

DOI: <https://doi.org/10.31318/2786-8877.6.2023.291320>

ВОЛОСАТИХ О. Ю.

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського. Кандидат мистецтвознавства, доцент, доцент кафедри історії української музики та музичної фольклористики (Київ, Україна).

Volosatykh, Olga. Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music. Candidate of Art Criticism (PhD), Associate Professor, Associate Professor at the Department of History of the Ukrainian Music and Musical Ethnology (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3713-4187>

© Волосатих О. Ю., 2023.

**ПРОГРАМНІ НАЗВИ, ПРИСВЯТИ Й МАРГІНАЛІЇ
ЯК ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРЧОСТІ
КОМПОЗИТОРА (НА МАТЕРІАЛІ ДОРОБКУ
ВІКТОРА КОСЕНКА)**

**PROGRAM TITLES, DEDICATIONS AND MARGINALIA
AS SOURCES OF THE COMPOSER'S WORK RESEARCH
(ON THE MATERIAL OF VIKTOR KOSENKO'S CREATIVITY)**

Додаткові, непрямі джерела інформації (мемуари, епістолярій, підготовчі робочі матеріали — чернетки, нотатки, начерки — тощо) про творчість митця часом сприяють більш цілісному її осмисленню, однак численні особові архівні фонди українських авторів першої половини ХХ століття досі перебувають поза увагою науковців.

Стан епістолярної спадщини цього періоду, на жаль, і сьогодні відповідає атестації, яку дала Маріанна Копиця у монографії, виданій 15 років тому:

Навіть ті нечисленні листування, які все-таки були опубліковані, далекі від їх оригінальних текстів: листи безжально скорочувалися, невпізнанно

змінювалися, з них вилучалися всі найважливіші деталі творчого життя дописувачів та їх стосунків із державними інстанціями, факти інтимного життя, побутові деталі. <...> Незважаючи на те, що упорядниками більшої частини публікацій (В. Косенка, Б. Гмирі) були їхні дружини, які чудово володіли інформацією про життєві та творчі дороги своїх близьких, із цензурних міркувань ці дані представлені далеко не повністю [Копиця, 2008, с. 68, 144].

Порівняння єдиного на сьогодні комплектного видання листів Віктора Степановича Косенка [Косенко, 1975, с. 225–291], яке містить переклади українською фрагментів (у деяких випадках — обсягом виокремлених речень) дещо більше 100 родинних кореспонденцій композитора зі збереженим масивом листування (у каталозі особового фонду митця атрибутовано близько 250 листів [Іванова, 2019]) переконливо ілюструє наведену думку дослідниці. Архівні примірники епістолярію свідчать про значне скорочення тексту в опублікованих версіях, ретельне цензурування фактів про оточення композитора, коло його спілкування, вилучення конкретних імен (зокрема Василя Барвінського, Юрія Масютина, Леоніда Лісовського, Олександра Дзбанівського та інших), та водночас — і про потенційну наявність певної кількості ще не відомих листів композитора, які могли б зберегтися в документальних фондах адресатів.

Дотепер постать Віктора Косенка, на жаль, перебуває в аурі викривленого, спрощеного образу, зумовленого використанням у наукових працях цих, свого часу активно популяризованих, найдоступніших спотворених купюрами версій документів, пов'язаних із його життям і творчістю. Серед небагатьох винятків можна назвати монографію Олександри Олійник «Фортепіанна творчість В. С. Косенка», у якій дещо повніше процитовано фрагменти кількох невиданих зразків епістолярної спадщини композитора, вочевидь, узятих із тоді ще родинного архіву [Олійник, 1977]. Лише 1997 року у збірнику «Віктор Степанович Косенко:

погляд із 90-х років»¹ (упорядниця — Кіра Шамаєва) опубліковані вилучені з попередніх друкованих варіантів фрагменти спогадів Ангеліни Володимирівни Канеп-Косенко про останнє десятиліття життя її чоловіка, а також сім його листів, два з яких раніше не публікувались, у максимально повному обсязі (скорочено невеликі фрагменти тексту з мало цікавими широким загалом медичними й економічними подробицями тощо).

Помітного скорочення зазнавали наукові розвідки про життя і творчість композитора. Ідеться зокрема про працю Павла Батюшкова — чи не єдине на сьогодні вітчизняне науково-популярне дослідження присвят і частково рукописних маргіналій: воно доступне в журнальній публікації, дуже відмінній від авторського машинопису. Вкажемо хоча б на досить відому характеристику присвят «11 етюдів у формі старовинних танців»: в оригінальній версії вона містить п'ять сторінок тексту, багатого на біографічні подробиці про згадуваних осіб, а надруковано лише невеликий фрагмент:

Писати фортепіанні етюди у формі старовинних танців Косенко почав ще у Житомирі, а закінчив у Києві. У листі до дружини він зазначав, що це буде «сімейний альбом». І справді — з одинадцяти етюдів дев'ять мають посвяту близьким композиторові людям.

У циклі два менуети. Один — Es-dur — присвячений матері Леопольді Йосипівні, а вірніше, її пам'яті, бо у 1919 році вона померла, а менует G-dur — сестрі Марії Степанівні Зубовій.

Змалку Віктор Степанович жив у атмосфері людяності, доброзичливості, врівноважених стосунків, музики. Мати добре грала на фортепіано, сестра вчилася в консерваторії, батько й брати співали.

---

¹ Віктор Степанович Косенко: погляд з 90-х років. До 100-річного ювілею / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського ; ред.-упоряд. К. І. Шамаєва. Київ, 1997. 60 с.

Два етюдів присвятив Віктор Степанович і братам: Олександрю — Алеманду, Семену — Сарабанду; Гавот Des-dur — Ірині Канеп, Гавот h-moll — Раїсі Канеп, тобто дочкам Ангеліни Володимирівни від першого шлюбу.

Раїса Едуардівна згадує: «Гра відразу визнала Віктора Степановича, я ж чомусь причаїлася. На всі запитання відповідала коротко: “так”, “ні”, “нічого”... Та притаманна йому щирість і доброзичливість розвіяли недовіру... Ми ніколи не зверталися до Віктора Степановича на “ти”, називали його не татом, а ВікСпаничем. Хотілося б, щоб кожний рідний батько мав у серці стільки тепла до дітей».

Сьогодні вона очолює меморіальну квартиру-музей В. С. Косенка. Закінчуючи свою сюїту танцювально-концертних етюдів, Віктор Степанович один з них — Рігодон присвятив своєму палкому прихильнику Федору Григоровичу Денбновецькому. Його брату Михайлу — Куранту, а Пасакалію з 38 варіаціями — Ангеліні Володимирівні. Два етюдів — Буре та Жига — лишилися «вакантними»...

[Батюшков, 1999, с. 25].

Власне, у часописі «Музика» опубліковано тільки частину матеріалу про присвяти, подробиці ж щодо варіантів назв і різноманітних додаткових елементів рукопису, які містить оригінальна розвідка, лишилися поза увагою. Щодо маргіналій рукописів, зауважимо, що їх побіжно торкалася також Кіра Шамаєва в публікації про камерно-вокальну творчість композитора [2016].

Ситуацію з пошуком програмних назв творів у доробку В. Косенка, їх змін і відмов від оприлюднення дослідники не коментують. До речі, є згадки про наявність таких назв для принаймні 12 камерно-інструментальних творів митця, звісно, окрім складових двох дитячих фортепіанних циклів, назви яких так само добиралися і змінювалися протягом тривалого часу [Волосатих, 2021]. Віднайдення інформації

про програмні назви «офіційні», згодом збережені у друкованих версіях, і «неофіційні», згадувані в розмовах, зафіксовані у спогадах сучасників і ранніх рецензіях на виконання (на кшталт «Трагічна / Фантастична поема» ор. 11 № 3, «Етюд Фюнебр» щодо етюд *до-дієз мінор* ор. 8 № 10, «Трагічний / Меланхолічний» етюд *сі-бемоль мінор* ор. 8 № 2 тощо) дає змогу суттєво прояснити процеси формування авторського задуму.

Якщо порівняти відомості з кількох різнорівневих джерел (спогадів, листування, додаткових елементів рукопису), то чи не найбільш виразно проступає прихована внутрішня програмність фортепіанної творчості композитора житомирського періоду, якою, зокрема, переконливо аргументується авторська рекомендація виконувати Дві поеми-легенди ор. 12 як один цілісний твір.

Така ж методологія дає змогу прояснити досить неоднозначну й заплутану ситуацію з листом Віктора Косенка до дружини від 5 листопада 1928 року [1975, с. 232–233]. Нагадаємо, що це один із небагатьох уміщених у виданні листів, до яких додано коментар. До того ж, у ньому (очевидно, він належить упорядниці — дружині композитора) акцентовано, що Віктор Степанович начебто припустився «помилки» під час написання.

Список використаної літератури і джерел

1. Батюшков П. В. “Dediée a mon ami...” // Музика. Київ, 1999. № 4–5. С. 24–25.

2. Волосатих О. Ю. Матеріали архіву композитора як джерело реконструкції творчого задуму (на прикладі творчості Віктора Косенка) // Україна. Європа. Світ. Історія та імена в культурно-мистецьких рефлексіях : матеріали П'ятої міжнар. наук.-практ. конф. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2021. С. 59–61.

3. Іванова О. А. Архів В. С. Косенка (1896–1938) у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : біографічне дослідження; науковий каталог / ред. кол.: О. П. Степченко (гол.) та ін. Київ, 2019. 196 с.

4. Копиця М. Д. Епістологія в лабіринтах музичної історії : монографія. Київ : Автограф, 2008. 528 с.

5. Косенко В. С. Лист до А. В. Канеп-Косенко. 5. 11. 1928 р. // В. С. Косенко. Спогади. Листи / упоряд. А. В. Косенко. Вид. 2-ге, доп. Київ : Муз. Україна, 1975. С. 232–233.

6. Косенко В. С. Листи // В. С. Косенко. Спогади. Листи / упоряд. А. В. Косенко. Вид. 2-ге, доп. Київ : Муз. Україна, 1975. С. 225–291.

7. Олійник О. С. Фортепіанна творчість В. С. Косенка. Київ : Наук. думка, 1977. 152 с.

8. Шамаєва К. І. З архіву Віктора Косенка // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Вип. 115 : Доля митця в реаліях культурно-історичних процесів першої половини ХХ століття. Кн. 1 : зб. ст. Київ, 2016. С. 53–68.